

Duchovné SLOVENSKO

Duchovné SLOVENSKO

Zostavila Kristína Váradyová

čarovné SLOVENSKO

Milé čitateľky a čitatelia,

Slovensko má pozoruhodné duchovné bohatstvo. Po stáročia dostávalo aj celkom hmotnú podobu, v kameni, dreve, farbách starých fresiek, v oltároch, ikonách, zvonoch, krížoch pri cestách či kaplnkách postavených pri prameňoch. Mnohé z týchto miest vznikli z viery konkrétnych ľudí, z ich vďaky, prosieb, sľubov, obáv i potreby vytvoriť priestor, ktorý ich bude presahovať.

V našej krajine stojí viac ako štyritisíc kostolov. K nim patria ďalšie stovky kaplniek a drobných sakrálnych stavieb, kláštory, kalvárie, synagógy, zvonice, božie muky, kríže, pútnické areály, pramene a studničky. Už samotné množstvo prezrádza, ako výrazne sa viera počas stáročí zapísala do podoby našich miest, dedín aj krajiny.

Za každou stavbou zostali ľudia. Stavitelia, tesári, kamenári, maliari a rezbári, ktorí po sebe zanechali mimoriadne diela. Šľachtici a mešťania, ktorí ich financovali. Rehoľníci, kňazi a rabíni, ktorí v nich pôsobili. Pútnici, ktorí prešli desiatky kilometrov, aby sa dostali k obrazu, soche či prameňu spojenému s ich vierou. A celé generácie obyvateľov, ktoré opravovali kostolnú strechu, odliali nový zvon alebo postavili pri ceste kríž na pamiatku udalosti, na ktorú sa v obci nezabudlo.

Mnohé chrámy zároveň uchovávajú diela, ktoré by sme pokojne mohli obdivovať v galériách. Stredoveké fresky, drevené ikonostasy, vyrezávané oltáre, barokové sochy, vzácne epitafy, maľované kazetové stropy či vitráže vypovedajú o vkuse, remeselnej zručnosti a možnostiach svojej doby. Ich hodnota patrí k našim kultúrnym dejinám rovnako ako hrady, zámky alebo historické mestá.

Táto kniha môže ukázať iba malú časť z toho, čo sa na Slovensku zachovalo. Vyberali sme miesta s výnimočným príbehom, architektúrou, výzdobou alebo tradíciou. Vedľa

známych pútnických centier stoja malé drevené cerkvi, opustené kláštorné ruiny, pramene ukryté v horách či nenápadné kaplnky pri cestách. Priestor dostali aj moderné chrámy, pretože príbeh sakrálnej architektúry pokračuje aj v súčasnosti. Duchovné Slovensko sa tak dá čítať ako veľká kronika krajiny. Každé storočie do nej pridalo svoju vrstvu a každá generácia po sebe zanechala niečo, čo považovala za hodné zachovania. Táto kniha je pozvaním pozrieť sa na tieto miesta pozornejšie, na ich príbehy, detaily a ľudí, vďaka ktorým stoja dodnes.

Obsah

1. PRÍBEHY VPÍSANÉ DO MÚROV – 8

- Kostol sv. Michala, Dražovce – 10
- Rotunda sv. Juraja, Skalica – 14
- Kostol sv. Margity Antiochijskej, Kopčany – 16
- Kostol sv. Martina, Martinček – 20
- Rotunda sv. Margity Antiochijskej, Šivetice – 24
- Gotické kostoly Gemera a Malohontu – 28
- Kaplnka Nanebovzatia Panny Márie, Spišský Štvrtok – 34
- Bazilika sv. Jakuba, Levoča – 38
- Dóm sv. Martina, Bratislava – 42
- Katedrála sv. Jána Krstiteľa, Trnava – 46
- Kostol, Haluzice – 50
- Dóm sv. Alžbety, Košice – 54
- Kostol sv. Alžbety (Modrý kostolík), Bratislava – 58
- Chrám Svätého Ducha, Medzilaborce – 62
- Kostol sv. Františka z Assisi, Poniky – 66
- Kostol Všetkých svätých, Ludrová-Kút – 70
- Stará synagóga, Bardejov – 74
- Synagóga status quo ante, Trnava – 78
- Synagóga, Lučenec – 82
- Synagóga, Nitra – 86

2. BEZ JEDINÉHO KLINCA – 90

- Kostol sv. Františka z Assisi, Hervartov – 92
- Kostol Všetkých svätých, Tvrdošín – 96
- Drevený artikulárny kostol, Kežmarok – 100
- Drevený artikulárny kostol, Leštiny – 104
- Drevený artikulárny kostol, Hronsek – 108
- Chrám sv. Michala Archanjela, Ladomirová – 112
- Chrám Prenesenia ostatkov sv. Mikuláša, Ruská Bystrá – 116
- Ako čítať ikonostas – 120
- Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky, Jedlinka – 124
- Chrám sv. Kozmu a Damiána, Lukov-Venécia – 128
- Chrám sv. Michala Archanjela, Topoľa – 132
- Chrám sv. Michala Archanjela, Uličské Krivé – 136
- Chrám sv. Mikuláša, Bodružal – 140
- Chrám sv. Michala Archanjela, Príkra – 144
- Kostol Ochrany Presvätej Bohorodičky, Mikulášová – 145
- Chrám sv. Michala Archanjela, Inovce – 146
- Kostol sv. Anny, Tatranská Javorina – 148

3. CESTOU KRÍŽA – 152

- Kalvária, Banská Štiavnica – 154
- Bratislavská kalvária – 158
- Kalvária, Prešov – 162
- Kalvária, Kremnica – 166
- Kalvária, Kláštor pod Znievom – 170
- Kalvária, Skalica – 174

- Kalvária, Nitra – 178
- Kalvária, Bojnice – 182
- Kalvária, Bardejov – 186
- Kalvária, Rudno nad Hronom – 190
- Kalvária, Starý Smokovec – 192
- Kalvária na hore Butkov, Ladce – 196

4. TRADÍCIA PUTOVANIA – 200
- Skalka pri Trenčíne – 202
- Mariánska hora, Levoča – 208
- Marianka – 212
- Staré Hory – 216
- Rotunda sv. Juraja, Nitrianska Blatnica – 220
- Šaštín-Stráže – 224
- Klokočov – 228
- Gaboltov – 232
- Bazilika sv. Mikuláša, Trnava – 236
- Ľutina – 240
- Živčáková – 244
- Litmanová, hora Zvir – 248
- Raticov vrch pri Hriňovej – 252

5. ŽIVOT ZA KLÁŠTORNÝMI MÚRMI – 256
- Kláštorisko, Slovenský raj – 258
- Premonštrátsky kláštor, Jasov – 262
- Katarínka (Kláštor sv. Kataríny Alexandrijskej), Dechtice – 266
- Benediktínsky kláštor, Hronský Beňadik – 270
- Červený Kláštor – 274
- Premonštrátsky kláštor, Kláštor pod Znievom – 278
- Premonštrátsky kláštor, Bzovík – 282
- Františkánsky kláštor, Okoličné – 286
- Zoborský kláštor, Nitra – 290
- Piaristický kláštor, Podolínec – 294

6. PRAMENE A STUDNIČKY – 298
- Pramene na Živčákovej – 300
- Svätá studňa, Marianka – 304
- Prameň sv. Jána Krstiteľa, Litmanová – 308
- Svätá studnička, Pozba – 312
- Prameň pri Kaplnke Panny Márie Snežnej, Úhorná – 316
- Prečo ľudia putovali za vodou – 320

7. SVÄTÍ ZA DEDINOU – 324
- Keď sa viera vpísala do krajiny – 326
- Čo kedysi oznamoval zvon – 334

Vydalo vydavateľstvo MAFRA Slovakia, a. s.
Copyright MAFRA Slovakia, a. s., 2026
Zostavila Kristína Váradyová
Autori textov: Katarína Abeille, Marek Baláž, Dan Himič, Simona Hricišinová, Zuzana Jurgová, Juraj Kapusta, Veronika Nichta Mráziková, Jaroslav Pavliga, Kristína Váradyová
Foto na obálke: Polychrómovaná drevená socha anjela na neogotickej organovej skrini Dómu svätej Alžbety v Košiciach. Organová skriňa vznikla v roku 1896 podľa návrhu architekta Imricha Steindla a zhotovil ju bardejovský majster Moritz Hölzl.
Zodpovedná redaktorka: Monika Francisci
Dizajn a grafická úprava: Martina Buzinkayová
Úprava fotografií: Roman Turinič
Obrazová redaktorka: Beta Hriadelová
Jazyková úprava: Miloš Dubovský
Autori foto: M. Spodniaková/MAFRA, P. Mayer/MAFRA, Z. Minarovičová, J. Kapusta, V. Beličák, TASR, Profimedia.sk, Shutterstock, Dreamstime, ilustračná snímka vytvorená pomocou AI, archív MAFRA
Foto na obálke: Profimedia.sk

MAFRA Slovakia
Prvé vydanie
ISBN 978-80-8254-263-2

mafra slovakia

Duchovné SLOVENSKO

čarovné SLOVENSKO

1.

PRÍBEHY VPÍSANÉ DO MÚROV

Staré kostoly a chrámy uchovávajú vzácnu architektúru, umenie aj množstvo ľudských príbehov. V ich stenách zostali stopy panovníkov, šľachticov, remeselníkov i celých generácií veriacich, rovnako ako následky požiarov, vojen a prestavieb. Fresky kedysi približovali biblické príbehy, oltáre a náhrobky pripomínali významné rody a pod vysokými klenbami sa odohrávali najdôležitejšie chvíle života. V tejto kapitole vstúpime do gotických kostolov, chrámov rôznych kresťanských tradícií aj do synagóg, ktoré pripomínajú stáročia židovského života na Slovensku. Každá stavba má vlastný príbeh a mnohé z nich sa dajú čítať priamo z múrov, malieb, oltárov či starých nápisov.

TISÍC ROKOV NA BRALE

Kostol sv. Michala, Dražovce

Na vápencovom brale nad Nitrou stojí už takmer tisíc rokov. Malý románsky Kostol sv. Michala v Dražovciach nemá monumentálne rozmery ani výzdobu, ale aj tak každého zaujme. Jeho jednoduchá silueta uprostred krajiny sa stala jedným z najznámejších obrazov slovenského stredoveku.

Chrám na mieste hradiska

Kostolík vznikol pravdepodobne v 11. storočí, možno na ešte starších základoch. Postavili ho na mieste dávneho hradiska a počas stáročí sa postupne menil. Odborníci na stavbe identifikovali až desať stavebných fáz. Napriek nim si chrám zachoval jednoduchú románsku podobu, jednoloďovú stavbu s polkruhovou apsidou a vežou, ktorá bola pristavaná neskôr.
Dražovce patrili v stredoveku k majetkom zoborského kláštora a kostol nebol osamelou stavbou tak, ako ho vnímame dnes. Jeho okolie bolo po stáročia miestom života i posledného odpočinku miestnych obyvateľov. Archeológovia tu odkryli stovky hrobov pochádzajúcich z obdobia od 11. až do 17. storočia.

Kostolík, ktorý mal zmiznúť

Keď v Dražovciach v roku 1803 postavili nový kostol, starý chrám na brale prestal plniť svoju pôvodnú úlohu. Neskôr mu hrozil dokonca zánik v súvislosti s ťažbou kameňa. Zachránili ho však miestni obyvatelia, ktorí sa proti jeho odstráneniu postavili. Aj vďaka nim zostal stáť na svojom mieste a dnes patrí k najfotografovanejším sakrálnym stavbám Slovenska. Priťahuje návštevníkov, fotografov i filmárov, no najpôsobivejší zostáva jednoducho taký, aký je. Malý chrám vysoko nad krajinou, ktorý prežil takmer celé jedno tisícročie.

VŠIMNITE SI

Jeho siluetu
Práve jednoduchosť robí dražovský kostolík takým nezameniteľným. Jedna loď, polkruhová apsida, štíhla veža a poloha na hrane vápencového brala vytvárajú obraz, ktorý sa za stáročia stal takmer symbolom najstaršej sakrálnej architektúry Slovenska.

Kde: Dražovce, mestská časť Nitry
Vznik: pravdepodobne 11. storočie
Sloh: románsky
Zasvätenie: sv. Michal archanjel
Čím je výnimočný: Patrí k najstarším zachovaným sakrálnym stavbám na Slovensku a jeho okolie ukrýva rozsiahle stredoveké pohrebisko.

SVÄTÝ JURAJ NAD SKALICOU

Stojí na malom návrší nad mestom a už stáročia patrí k jeho neodmysliteľnej siluete. Románska Rotunda sv. Juraja je jednou z najvzácnejších pamiatok Skalice a zároveň krásnou ukážkou toho, ako málo stačilo stredovekým staviteľom na vytvorenie dokonale pôsobiaceho sakrálneho priestoru.

Malý chrám s veľkou históriou

Rotundu postavili pravdepodobne v 12. storočí ako hradný kostolík. Tvorí ju kruhová loď a polkruhová svätyňa, ktoré sa napriek neskorším zásahom zachovali v pôvodnej podobe. Práve jednoduchý pôdorys, hrubé múry a neveľké rozmery prezrádzajú jej románsky pôvod.

VŠIMNITE SI

Svätého Juraja s drakom

Pri pohľade na gotické maľby si skúste predstaviť, akú silu musel mať tento obraz pre stredovekého človeka. Rytier zabíjajúci draka nebol iba pôsobivým výjavom – predstavoval víťazstvo dobra nad zlom, odvahy nad strachom a viery nad nebezpečenstvom.

Poloha na vyvýšenine nebola náhodná. Kostolík bol súčasťou stredovekého areálu a v čase, keď sa Skalica opevňovala, dostal ďalšiu úlohu. Začiatkom 15. storočia rotundu upravili a začlenili priamo do mestských hradieb. Sakrálna stavba sa tak stala súčasťou obrany mesta.

Rytier, drak a stáročia ukryté pod omietkou

Najväčšie prekvapenie čaká vo vnútri. Po oboch stranách víťazného oblúka sa zachovali gotické nástenné maľby so scénami zo života patróna kostola, svätého Juraja. Najznámejší výjav ho zobrazuje v okamihu, keď ako rytier bojuje s drakom.

Legenda o svätom Jurajovi patrila v stredoveku k najobľúbenejším kresťanským príbehom. Drak v nej predstavoval zlo a rytier víťazstvo viery a dobra. Práve tieto staré maľby dávajú strohému priestoru rotundy ďalšiu vrstvu: to, čo zvonka pôsobí ako jednoduchá kamenná stavba, ukrýva vo vnútri príbeh, ktorý ľudia poznajú už celé stáročia.

Rotunda sv. Juraja dnes patrí k symbolom Skalice. Napriek prestavbám, opevňovaniu mesta aj meniacim sa storočiam zostala na svojom návrší. Malá, jednoduchá a nezameniteľná.

Kde: Skalica
Vznik: pravdepodobne 12. storočie
Sloh: románsky, s neskoršími gotickými úpravami
Zasvätenie: sv. Juraj
Čím je výnimočný: Patrí medzi najcennejšie románske stavby na Slovensku a zachovali sa v nej gotické nástenné maľby s legendou o svätom Jurajovi.

KOSTOLÍK, KTORÝ UKRÝVAL SVOJ VEK

Kostol sv. Margity Antiochijskej, Kopčany

Ešte pred niekoľkými desaťročiami ho odborníci považovali za omnoho mladšiu stredovekú stavbu. Potom archeológovia odkryli hroby a predmety, ktoré posunuli jeho príbeh hlboko do čias Veľkej Moravy. Dnes je Kostol sv. Margity Antiochijskej pri Kopčanoch považovaný za jediný takmer kompletne zachovaný veľkomoravský kostol.

Keď archeológia prepíše dejiny

Na prvý pohľad na ňom nič monumentálne nie je. Malá jednoloďová stavba s pravouhlým presbytériom stojí osamelo v rovine neďaleko rieky Moravy. Práve jej nenápadnosť však celé stáročia ukrývala skutočný vek kostola.
Staršie výskumy ho zaraďovali medzi omnoho mladšie stavby. Zlom priniesli až systematické archeologické a stavebno-historické výskumy od 90. rokov 20. storočia. Odborníci postupne odkrývali pôvodné stavebné prvky a skúmali cintorín pri kostole. Rozhodujúce boli nálezy hrobov z 9. až začiatku 10. storočia. Niektoré z nich obsahovali predmety typické pre veľkomoravské obdobie a ich poloha zároveň rešpektovala už stojacu stavbu kostola. Kostol tu teda musel stáť v čase, keď sa pri ňom pochovávalo. Z malej vidieckej kaplnky, za akú bola stavba dlho považovaná, sa razom stal jeden z najvzácnejších svedkov raného kresťanstva na našom území.

Na druhej strane rieky bolo centrum ríše

Jeho poloha pritom vôbec nie je náhodná. Dnes máme tendenciu pozerať sa na rieku Moravu ako na hranicu medzi Slovenskom a Českom. Pred viac ako tisíc rokmi tu však žiadna štátna hranica neexistovala.
Len neďaleko, na dnešnej moravskej strane rieky, ležalo rozsiahle hradisko Mikulčice-Valy, jedno z významných centier Veľkej Moravy. Kopčiansky kostol bol súčasťou oveľa väčšej sídliskovej aglomerácie, ktorá sa rozkladala po oboch stranách rieky. Pamiatkový úrad ho označuje za centrálnu stavbu cirkevného okrsku ležiaceho na historickej ceste smerujúcej k mikulčickému hradisku.
Okolo chrámu teda kedysi nebola prázdna krajina, ktorú vidíme dnes. Nachádzali sa tu osady, pohrebisko i sídla ľudí spätých s veľkomoravským centrom. Archeologické výskumy dokazujú intenzívne osídlenie tejto oblasti práve v 9. a 10. storočí. Život

Kde: Kopčany, okres Skalica
Vznik: 9. storočie
Sloh: predrománsky, neskôr goticky a barokovo upravovaný
Zasvätenie: sv. Margita Antiochijská
Čím je výnimočný: Je jediným v hmote takmer kompletne zachovaným veľkomoravským kostolom a súčasťou niekdajšej mikulčicko-kopčianskej aglomerácie.

VŠIMNITE SI

Dve malé okná na severnej stene

Na veľkolepý architektonický detail nečakajte. Práve naopak. Dve nenápadné okná patria k pôvodnej predrománskej podobe chrámu a pre odborníkov predstavujú jeden z dôležitých zachovaných detailov jeho najstaršej stavebnej fázy. Keď sa na ne pozriete, pozeráte sa na časť kostola vytvorenú pred viac ako tisíc rokmi.

v niektorých osadách pokračoval dokonca aj po zániku mikulčického hradiska.
Pri pohľade na dnešný osamelý kostolík uprostred polí je preto dobré zapojiť predstavivosť. Kedysi nestál na konci sveta. Naopak, nachádzal sa v priestore, ktorým prechádzali ľudia medzi jednotlivými sídlami jedného z najdôležitejších centier Veľkej Moravy.

Storočia zapísané v stenách

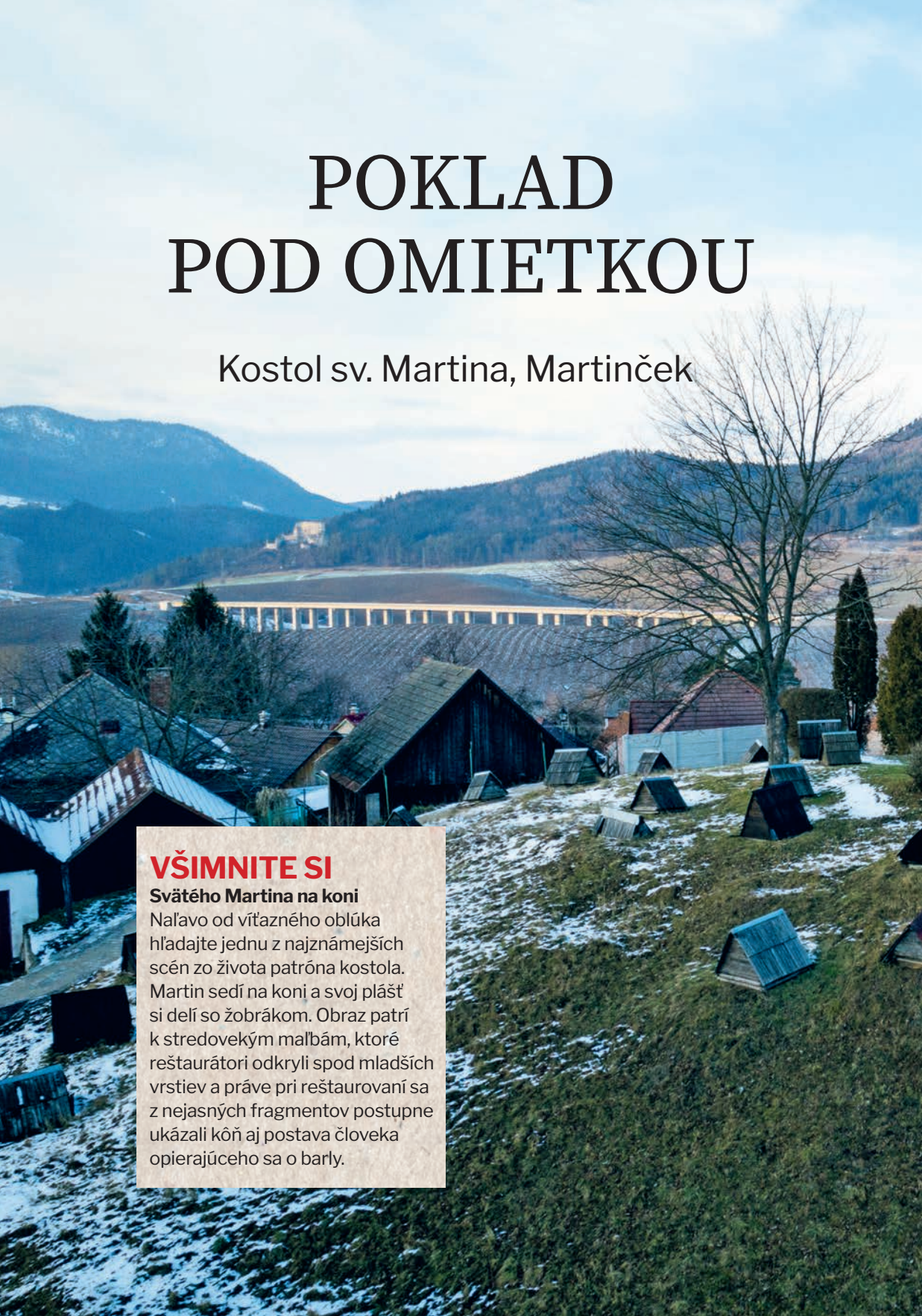
Najstaršia časť kostola má veľmi jednoduchú dispozíciu – obdĺžnikovú loď a menšie pravouhlé presbytérium. Takéto kostoly sa stavali v rôznych častiach západnej a strednej Európy už v ranom stredoveku. Staviteľom nešlo o okázalosť. Potrebovali vytvoriť neveľký priestor, v ktorom sa mohla zhromažďovať kresťanská komunita. Na severnej stene sa dokonca zachovali dve pôvodné predrománske okná patriace k najstaršej stavebnej fáze. Sú malé, úzke a na dnešné pomery pôsobia takmer nenápadne. Práve takéto detaily však pomohli odborníkom čítať dejiny stavby. Kostol sa, samozrejme, za vyše tisíc rokov menil. Staršie otvory boli upravované, pribudli gotické prvky a ďalšie zásahy priniesli nasledujúce storočia. Výskum pred jeho západným priečelím zároveň objavil pozostatky predsiene spojenej aj s pochovávaním.
Každá doba si teda na stavbe zanechala vlastnú stopu. Pod neskoršími úpravami však prežila podstatná časť jej najstaršieho muriva.

Prežil rúšu, ktorej patril

Veľká Morava zanikla, mikulčické centrum stratilo svoj význam a osídlenie v krajine okolo kostola sa postupne menilo. Kostol sv. Margity však zostal. Ešte stáročia slúžil obyvateľom okolitých osád. Najstaršia spoľahlivá písomná správa, ktorá sa priamo viaže ku Kaplnke sv. Margity, pochádza až z roku 1554. To je na jeho príbehu takmer paradoxné, kamenná stavba je o mnoho storočí staršia než dokument, v ktorom ju prvý raz zachytili písomné pramene. Až v 18. storočí, keď si Kopčany vybudovali nový kostol priamo v obci, starobylý chrám postupne stratil svoju pôvodnú úlohu. Nezanikol však. Práve preto dnes môžeme stáť pri múroch, ktoré vznikli v období, z ktorého sa na Slovensku zachovalo len veľmi málo stojacich stavieb.
A možno práve jednoduchosť Kostola sv. Margity najlepšie vysvetľuje jeho čaro. Nie je rekonštrukciou ani predstavou o Veľkej Morave vytvorenou o stáročia neskôr. Je jej skutočným kamenným pozostatkom.

POKLAD POD OMIETKOU

Kostol sv. Martina, Martinček

VŠIMNITE SI

Svätého Martina na koni

Naľavo od víťazného oblúka hľadajte jednu z najznámejších scén zo života patróna kostola. Martin sedí na koni a svoj plášť si delí so žobrákom. Obraz patrí k stredovekým maľbám, ktoré reštaurátori odkryli spod mladších vrstiev a práve pri reštaurovaní sa z nejasných fragmentov postupne ukázali kôň aj postava človeka opierajúceho sa o barly.

Na kopci nad liptovskou krajinou stojí kostol starší než obec, ktorá dnes nesie jeho meno. Takmer osem storočí sa v jeho stenách vrstvili maľby, nápisy, ľudské príbehy aj legendy. Jedno z najväčších prekvapení vydal až na konci 20. storočia, keď reštaurátori odkryli rozsiahlu stredovekú výzdobu pochádzajúcu približne z roku 1300.

Najskôr bol kostol, potom dedina

Kostol sv. Martina vznikol približne okolo roku 1260 a patrí medzi najstaršie sakrálne pamiatky Liptova. Pôvodne slúžil obyvateľom Likavky a Liskovej, neskôr aj širšiemu okoliu. Dedina Martinček vyrástla až po jeho postavení.

Ranogotický chrám si napriek stáročiam a viacerým úpravám zachoval pozoruhodne veľa zo svojej pôvodnej podoby. Má jednoduchú jednoloďovú dispozíciu, rovno ukončené presbytérium, vežu a sakristiu. Na severnej stene sa zachoval stredoveký výklenok na uchovávanie eucharistie, takzvané pastofórium. Mimoriadne cenné sú aj staré okná veže, na ktorých sa prelínajú románske a ranogotické prvky. Najväčšiu hodnotu však kostol ukrýval vo svojom interiéri.

Objav pod mladšími vrstvami

O existencii starých nástenných malieb sa vedelo už pred koncom 20. storočia. Ich skutočný rozsah odhalil až reštaurátorský prieskum Juraja Matáka v roku 1999. V rokoch 2000 až 2002 potom odborníci maľby postupne odkryli a reštaurovali v celom interiéri. Výsledok prekvapil aj svojím rozsahom, ide o jeden z najvzácnejších súborov ranogotickej nástennej maľby na Liptove.

Stredoveký človek vstupoval do priestoru plného obrazov, ktoré mu rozprávali príbehy viery. V spodnej časti svätyne bol namaľovaný textilný záves, nad ním dvanásť apoštolov. Na klenbe sa objavuje žehnajúci Kristus, Panna Mária a anjeli. Zachoval sa aj Abrahám so starozákonnými kráľmi Dávidom a Šalamúnom, ktorí hrajú na hudobné nástroje. Nad víťazným oblúkom sa rozprestiera Nebeský Jeruzalem a ďalšie výjavy súvisia s Posledným súdom. Medzi najkrajšie patrí obraz patróna chrámu. Svätý Martin sedí na koni a delí sa o svoj plášť so žobrákom opierajúcim sa o barly. Práve počas reštaurovania sa z pôvodne ťažko čitateľných fragmentov postupne vynorili kôň aj postava žobráka. Reštaurátori objavili aj pôvodné konsekračné kríže, značky

Kde: Martinček, okres Ružomberok
Vznik: približne okolo roku 1260
Sloh: prechodný románsko-gotický, s prevahou ranogotických prvkov
Zasvätenie: sv. Martin z Tours
Čím je výnimočný: Zachoval si veľkú časť pôvodnej stredovekej architektúry a rozsiahly súbor nástenných malieb z obdobia okolo roku 1300.

na miestach, ktoré boli pri vysvätení kostola pomazané posvätným olejom.

Jazdec, ktorého príbeh už neprečítame

Na západnej stene za organom čaká ďalšia záhada. Zachovali sa tam nápisy a kresba jazdca na koni, pravdepodobne zo 16. storočia. Čas ich poškodil natoľko, že obsah textov už nemožno spoľahlivo prečítať.
Práve takéto stopy robia Martinček mimoriadne zaujímavým. Popri veľkých maliarskych kompozíciách tu zostali aj drobné odkazy ľudí, ktorí kostol navštívili pred niekoľkými storočiami a zanechali za sebou obraz či pár slov.

Templári na vrchu Mních

Okolo kostola sa celé generácie rozpráva aj príbeh o templároch. Podľa miestnej tradície mali mať rytieri svoj kláštor na neďalekom vrchu Mních a kostol v Martinčeku sa s nimi údajne spájal. Najdramatickejšia povesť hovorí o templárskom hodnostárovi Jánovi Gottfriedovi de Herberstein zo Štajerska. Okolo roku 1230 mal smerovať ku kláštoru na Mníchu, keď cestou narazil na lúpežníkov prepadávajúcich kupcov. So svojimi rytiermi im prišiel na pomoc a v boji zahynul. Podľa legendy ho následne pochovali v najbližšom kamennom chráme.
Príbeh je pôsobivý, historický dôkaz o templárskom kláštore na Mníchu však archeologické výskumy v 60. rokoch 20. storočia nepriniesli. Templársky motív preto patrí do sveta miestnych povestí, ktoré sa s kostolom spájajú celé desaťročia. Podobne sa rozprávalo o podzemných chodbách, ktoré mali prepájať Martinček, vrch Mních, hrad Likava či susedný Kostol Všetkých svätých v Ludrovej. Výskum v lokalite Čerená v roku 1962 takéto spojenie nepotvrdil. Povesť však medzi miestnymi prežila.

Zvon, ktorý zachránila úzka veža

Vo veži Kostola sv. Martina visia dva zvony. Mladší pochádza z roku 1842, starší už z roku 1594. Práve s ním sa spája pozoruhodná epizóda z prvej svetovej vojny. Zvony sa vtedy z mnohých slovenských kostolov rekvirovali, pretože kov potreboval zbrojársky priemysel. Martinčeku sa tento osud vyhol. Otvory vo veži boli také úzke, že dostať zvony von by si vyžadovalo ich vysekanie a zásah do muriva. Starý zvon tak zostal na svojom mieste a zvoní dodnes.

Drevené striešky v tráve

Pri odchode od kostola stojí za pohľad aj jeho bezprostredné okolie. Po svahu sú roztrúsené malé drevené striešky, ktorým miestni hovoria dášky. Pod nimi sa skrývajú niekoľko metrov hlboké jamové pivnice. Obyvatelia v nich kedysi skladovali zemiaky, zeleninu a ďalšiu úrodu na zimu; viaceré sa využívajú dodnes.
Kostol, staré pivnice a široká liptovská krajina spolu vytvárajú obraz, ktorý sa za stáročia zmenil oveľa menej než mnohé väčšie sakrálne areály. Martinček tak uchováva vzácnu kombináciu stredovekého umenia a obyčajného vidieckeho života.

KOSTOL, KTORÝ UKRÝVA VLASTNÝ PORTRÉT

Rotunda sv. Margity Antiochijskej, Sivetice

Na vyvýšenine nad malou gemerskou obcou stojí jedna z najpozoruhodnejších románskych stavieb Slovenska. Šivetická rotunda zaujme veľkosťou, nezvyčajným kruhovým pôdorysom aj starobylými freskami. Jedna z nich ukrýva ešte čosi navyše – podobu samotného kostola z obdobia, keď mal strechu a vežičku, ktoré už dávno zanikli.

Obor medzi rotundami

Rotundu postavili približne v polovici 13. storočia. Vnútorný priemer dosahuje okolo jedenásť metrov a svojimi rozmermi patrí medzi najväčšie zachované stredoveké stavby kruhového pôdorysu v strednej Európe. Na Gemeri má pritom neďalekú „sestru" – menšiu rotundu v Prihradzanoch vzdialenú len niekoľko kilometrov.
Šivetický kostol postavili z pálenej tehly. Jeho vonkajšie steny členia zvislé pásy a slepé arkády, typické prvky románskej architektúry. Zachoval sa aj pôvodný južný vstup s románskym portálom. Dnešná strecha pochádza z neskorších úprav a stavba sa počas stáročí viackrát menila.
Kruhová dispozícia v sebe ukrýva ďalšiu zvláštnosť. Svätyňa je vytvorená vo vnútri obvodového plášťa, takže zvonka apsidu takmer nevnímame. Práve táto architektonická podoba robí zo Šivetíc medzi slovenskými rotundami výnimočný prípad.

Kostol aj strážne miesto

Miesto pre stavbu vybrali strategicky. Z návršia sa otvára výhľad na údolie Muráňa a na starú cestu vedúcu od Muráňa a Jelšavy smerom na juh.
Pod strechou kostola sa nachádzala ochodza, z ktorej bolo možné sledovať široké okolie.
Odborníci preto predpokladajú, že rotunda okrem sakrálnej funkcie slúžila aj ako strážny bod. Jej poloha sa spájala so systémom ochrany cesty a s dnes zaniknutým opevnením v okolitej krajine.
Okolo kostola leží cintorín a celý areál obopína kamenný múr. V 18. storočí doň vložili samostatne stojacu zvonicu s veľkou vstupnou bránou. Aj dnešná podoba areálu tak prezrádza jednotlivé vrstvy jeho dlhého vývoja.

Steny ako obrázková kniha

Najväčší poklad sa nachádza vo vnútri.
Steny rotundy zdobili maľby už v 13. storočí. V čase, keď väčšina ľudí nevedela čítať, predstavovali podobné fresky obrazový spôsob rozprávania biblických príbehov a životov svätcov. Človek stojaci v kostole sa mohol

VŠIMNITE SI

Kostol namaľovaný na stene kostola

V cykle o svätej Margite hľadajte malú stavbu s červenou strechou a okrúhlou vežičkou. Maliar zachytil šivetickú rotundu v jej stredovekej podobe. Tambur na vrchole stavby neskôr zanikol, a práve freska nám dnes prezrádza, ako tento nezvyčajný chrám kedysi vyzeral.

na stenách doslova „dočítať“, čo sa odohralo v Kristovom živote alebo v legende patróna chrámu.
V Šiveticiach sa zachoval mimoriadne vzácny cyklus venovaný svätej Margite Antiochijskej.
Podľa kresťanskej legendy bola Margita mladá žena, ktorá odmietla ponuku mocného Olybria na sobáš, pretože od nej žiadal, aby sa vzdala kresťanskej viery a uctievala pohanských bohov.
Nasledovalo väzenie a mučenie. Margita svoju vieru neopustila a napokon ju sťali.
Stredoveký maliar zachytil jednotlivé epizódy jej života v hornom páse svätyne. V dolnej časti sa nachádzal pašiový cyklus s príbehmi Kristovho utrpenia; medzi najlepšie zachované patrí Ukrižovanie.
Kult svätej Margity mal v stredovekom Uhorsku silné postavenie. Jeho rozšíreniu podľa odborných zdrojov pomohol aj kráľ Ondrej II., ktorý sa po križiackej výprave do Svätej zeme vrátil s relikviou tejto svätice.

Ako vyzerala pred siedmimi storočiami

Práve v cykle o svätej Margite sa zachoval detail, ktorý robí šivetické fresky ešte vzácnejšími.
Maliar do jednej zo scén zakomponoval samotnú rotundu.
Na maľbe vidíme kostol s červenou strechou zakončenou murovaným tamburom – kruhovou vežičkou s oknami. Táto horná časť stavby počas neskorších prestavieb zanikla. Freska nám tak poskytuje jednu z mála možností vidieť, ako mohol kostol vyzerať

krátko po svojom vzniku. Je to takmer stredoveká fotografia: staviteľská podoba chrámu zachytená človekom, ktorý ju poznal ešte pred stáročiami premien.

Dve vrstvy jedného príbehu

Výzdoba kostola sa postupne menila. Na staršie románske maľby pribudli v stredoveku ďalšie, gotické. Aj tie obsahovali výjavy zo života svätej Margity a pribudli scény Kristovho utrpenia. Keď rotunda v 17. storočí patrila evanjelikom, nástenné maľby prekryli nátermi. Paradoxne im tým pomohli prežiť ďalšie storočia. Maľby zostali ukryté pod vrstvami omietok a farby. Ich odhaľovanie sa začalo v roku 1911, keď budapeštiansky reštaurátor István Gróh objavil vo svätyni dve vrstvy stredovekej výmaľby.
Nasledovalo rozhodnutie, ktoré by dnes vyvolalo veľkú odbornú diskusiu. V roku 1936 maliar a reštaurátor Peter Július Kern pri záchrane staršej románskej výmaľby odstránil časť mladšej gotickej vrstvy, ktorá ju prekrývala. Vtedajšia reštaurátorská prax často stála pred otázkou, ktorú historickú vrstvu pamiatky zachovať. Šivetice sú dodnes výrazným príkladom toho, aké zložité takéto rozhodnutia bývajú.

Ďalšie fresky objavili odborníci pri výskume v roku 1976. V lodi a na víťaznom oblúku sa ukázali časti monumentálnej Kalvárie, Pieta, Kristus medzi anjelmi aj svätý Michal archanjel vážiaci ľudské duše.

Keď sa pod omietkou objaví stredovek

V 18. storočí prešla rotunda barokovými úpravami. Fasádu pokryli omietkou, zmenila sa strecha a pribudli ďalšie stavebné zásahy. Románske členenie stien na dlhý čas zmizlo z dohľadu.
Novodobé reštaurovanie začalo jednotlivé vrstvy postupne odkrývať. Obnovili románske okná, slepé arkády a pôvodný južný vstup. Rotunda tak dnes opäť ukazuje veľkú časť architektonických prvkov, s ktorými ju jej stredovekí stavitelia vytvorili.
Šivetice pritom otvárajú dvere k ďalšiemu veľkému príbehu Gemera. V okolí sa zachovali desiatky stredovekých kostolov s nástennými maľbami – v Rákoši, Ochtinej, Koceľovciach, Štítniku, Kraskove či Rimavskej Bani. Práve tieto chrámy vytvárajú jednu z najpozoruhodnejších koncentrácií stredovekého maliarstva na Slovensku.

Kde: Šivetice, okres Revúca
Vznik: približne polovica 13. storočia
Sloh: románsky, s neskoršími gotickými a barokovými úpravami
Zasvätenie: sv. Margita Antiochijská
Čím je výnimočná: Patrí medzi najväčšie zachované stredoveké rotundy v stredoeurópskom priestore a ukrýva mimoriadne vzácny súbor románskych a gotických nástenných malieb.

STREDOVEKÉ OBRÁZKOVÉ KNIHY

Gotické kostoly Gemera a Malohontu

V nenápadných dedinách Gemera sa za dverami starých kostolov otvára svet, ktorý prekvapuje sýtosťou farieb aj množstvom obrazov. Rytieri bojujú s nepriateľmi, anjeli vážia ľudské duše, Kristus vstupuje do Jeruzalema a svätci prežívajú svoje dramatické príbehy. Stredoveké nástenné maľby sa tu zachovali v rozsahu a kvalite, ktoré z Gemera a Malohontu robia jednu z najvzácnejších oblastí stredovekého maliarstva na Slovensku.

Keď bohatstvo z baní putovalo do kostolov

Gemer patril v 14. storočí k prosperujúcim oblastiam Uhorska. Ťažba železa, medi a ďalších rúd prinášala miestnej šľachte majetok aj kontakty s veľkými európskymi centrami. Významné rody pôsobili na panovníckom dvore a ich väzby siahali ďaleko za hranice regiónu.
Bohatstvo sa prejavilo aj v kostoloch. Zemepáni ich prestavovali, zväčšovali a objednávali rozsiahlu maliarsku výzdobu. Do Gemera prichádzali umelecké podnety z Talianska a taliansku freskovú techniku ovládali aj majstri a ich nasledovníci pôsobiaci v miestnom prostredí. Práve intenzívne kultúrne kontakty dávajú gemerským maľbám výrazne európsky charakter. Farby na stenách zároveň plnili veľmi praktickú úlohu. Väčšina stredovekých veriacich nevedela čítať. Biblické príbehy, legendy svätcov, obrazy pekla, neba či Posledného súdu preto ľudia spoznávali očami. Steny chrámu sa menili na veľkú obrazovú knihu.
Po reformácii mnohé gemerské kostoly prešli do rúk evanjelikov a staré maľby postupne zakrývali vápenné nátery. Práve pod nimi prečkali stáročia. Keď ich na prelome 19. a 20. storočia začali odborníci znovu objavovať, spod bielych stien vystupoval svet, ktorý bol celé generácie skrytý.
Dnes tvorí dvanásť kostolov Gemera a Malohontu spoločnú lokalitu Stredoveké nástenné maľby na Gemeri a v Malohonte. V roku 2022 jej Európska komisia udelila Značku Európske dedičstvo. Patria sem kostoly v Štítniku, Koceľovciach, Ochtinej, Plešivci, Chyžnom, Kameňanoch, Rákoši, Šiveticiach, Kraskove, Kyjaticiach, Rimavskej Bani a Rimavskom Brezove.

ŠTÍTNIK

Steny plné príbehov

Najveľkolepejším vstupom do sveta gemerských fresiek je kostol v Štítniku. Pôvodne malý chrám dali prí-

slušníci rodu Štítnických v 14. storočí rozšíriť na veľkú trojloďovú baziliku. Jej vysoké klenby, gotické okná a množstvo historického zariadenia vytvárajú interiér, ktorý pôsobí skôr ako chrám významného mesta než kostol v dnešnej malej obci.
Stredoveké maľby vznikali vo viacerých etapách od polovice 14. až do začiatku 16. storočia a pôvodne pokrývali prakticky celý interiér. Zachovali sa pašiové výjavy, postavy prorokov, apoštolov a svätcov, sedem sviatostí aj mimoriadne zaujímavé personifikácie siedmich slobodných umení – aritmetiky, astrológie, geometrie, gramatiky, logiky, hudby a rétoriky.
Na niektorých miestach zostávajú ďalšie maľby stále ukryté pod omietkou. Štítnický kostol teda svoj stredoveký obrazový svet ešte úplne nevydal. Výzdobu kostola dopĺňajú maľované drevené galérie, pamätné a náhrobné tabule, staré lavice, krstiteľnica a organ. Všetky tieto prvky spolu ukazujú, ako sa chrám počas stáročí menil a ako ho jednotlivé generácie dotvárali.

KOCEĽOVCE

Za pätstoročnými dverami

Do kostola v Koceľovciach vedú stredoveké kované dvere. Pochádzajú zo začiatku 16. storočia a ich výrazná železná výzdoba sa stala dokonca symbolom samotného kostola. Ďalšie gotické dvere zo 14. storočia uzatvárajú vstup do sakristie.
Za mohutným lomeným víťazným oblúkom sa otvára presbytérium pokryté maľbami približne z rokov

1360 až 1370. Ide o najväčšiu súvislú pomaľovanú plochu spomedzi gemerských kostolov. Obrazy sledujú udalosti zo života Krista a dopĺňajú ich apoštoli, proroci, svätci, cirkevní otcovia a anjeli.
Postavy majú výrazné gestá a tváre plné emócií. Stredoveký maliar pracoval s obrazom ako s príbehom: človek sledujúci jednotlivé scény mal cítiť strach, smútok, napätie aj nádej.
A aj tu zostáva časť tajomstva ukrytá. Sondy na stenách lode ukázali, že ďalšia stredoveká výmaľba čaká stále pod mladšími vrstvami.

KYJATICE

Posledný súd cez celú stenu

Malý kostol v Kyjaticiach ponúka jeden z najpôsobivejších obrazov celého regiónu. Veľká kompozícia Posledného súdu, datovaná do roku 1486, zaberá podstatnú časť steny chrámovej lode. V strede kruhu sedí Kristus ako sudca živých a mŕtvych, okolo neho sa odohráva dramatický príbeh ľudského osudu po smrti.
Pre človeka 15. storočia mala podobná maľba veľmi jasné posolstvo. Nebo, zatratenie, spása a následky ľudských skutkov získavali konkrétnu, ľahko čitateľnú podobu.

VŠIMNITE SI

Stredoveké dvere v Koceľovciach

Pri všetkej nádhere fresiek by sa dali ľahko prehliadnuť. Bohato kované gotické dvere patria k najkrajším detailom kostola a jeden z ich motívov sa stal jeho dnešným grafickým symbolom. Keď ich otvoríte a vstúpite do chrámu, prechádzate cez dvere, ktorými ľudia vstupovali do kostola už pred približne päťsto rokmi.

Stredovekú atmosféru dopĺňa drevená tribúna a maľovaný drevený strop s rastlinnými ornamentmi. V malom priestore sa tak stretáva stredoveké maliarstvo s mladšími vrstvami ľudového umenia.

KRASKOVO

Rytier Ladislav vyráža do boja

V opevnenom ranogotickom kostole v Kraskove sa zachoval jeden z najucelenejších obrazových príbehov regiónu, legenda o svätom Ladislavovi. Maľby pochádzajú zo 60. a 70. rokov 14. storočia.
Uhorského kráľa Ladislava I. stredoveké legendy vykresľovali ako ideálneho kresťanského panovníka a rytiera. Mimoriadne populárny bol príbeh o jeho súboji s Kumánom, ktorý unášal mladú ženu. Scény prenasledovania, zápasu a záchrany sa objavovali v kostoloch vo veľkej časti stredovekého Uhorska.
Kraskovské steny dopĺňa archanjel Michal vážiaci duše pri Poslednom súde, Panna Mária Ochrankyňa či Abrahám prijímajúci duše blažených. Pôvodný časopisecký text veľmi presne vystihol charakter tohto priestoru, steny tu naozaj fungujú ako stredoveká obrázková kniha.

CHYŽNÉ

Majster Pavol ďaleko od Levoče

Kostol Zvestovania Panne Márii v Chyžnom pochádza z 13. storočia.

Jeho svätyňu pokrývajú stredoveké maľby, no vo vnútri čaká ešte jeden mimoriadny klenot.
Gotický krídlový oltár z roku 1508 vytvoril Majster Pavol z Levoče. Ústredné sochy dopĺňajú tabuľové maľby so svätým Jurajom a biblickými výjavmi.

Európa ukrytá v dedinských kostoloch

Práve gemerské fresky krásne ukazujú, ako zavádzajúco môže pôsobiť dnešná mapa. Malé obce, ktoré dnes ležia ďaleko od hlavných kultúrnych centier, boli v stredoveku súčasťou siete obchodných, umeleckých a mocenských vzťahov prepájajúcich Uhorsko s Talianskom a ďalšími časťami Európy.
Talianska maliarska tradícia sa tu stretla s miestnymi majstrami, bohatstvo z baní financovalo výzdobu chrámov a príbehy známe v celej kresťanskej Európe dostávali svoju podobu na stenách gemerských kostolov. Práve tento medzinárodný charakter a mimoriadna koncentrácia zachovaných malieb patrili k hlavným dôvodom udelenia Značky Európske dedičstvo.

Kde: Gemer a Malohont
Obdobie: prevažne 14. a 15. storočie
Čo sa zachovalo: rozsiahle súbory stredovekých nástenných malieb
Najvýznamnejšie lokality: Štítnik, Koceľovce, Ochtiná, Plešivec, Chyžné, Kameňany, Rákoš, Šivetice, Kraskovo, Kyjatice, Rimavská Baňa a Rimavské Brezovo
Čím sú výnimočné: Dvanásť kostolov získalo v roku 2022 Značku Európske dedičstvo ako mimoriadny doklad kultúrnych kontaktov a stredovekého maliarstva v európskom priestore.